

СИНТЕЗ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗЕМЛЕ- І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА ЧИННИХ ЗЕМЕЛЬНИХ НОРМАХ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

О.І. Ковалів

доктор економічних наук, головний науковий співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

Доведено, що Основний Закон України, на відміну від інших держав, однозначно визнає український народ (усіх громадян України) єдиним і абсолютним власником землі та її природних ресурсів як природних об'єктів права власності — основного національного багатства, яке де-юре перебуває під особливою охороною держави. Метою статті є узагальнення основних емпіричних результатів аналізу й синтезу нормативно-правових аспектів стосовно методологічних засад користування землею та її природними ресурсами як природними об'єктами права власності українського народу для застосування науково обґрунтованих методів і способів прав природокористування на практиці, у тому числі в агросфері. Прогнозується, що повноцінна реалізація окреслених конституційних земельних прав громадян як загальнонаціональних, а також практичне втілення відповідних заходів на всіх рівнях як головних механізмів їх (прав) захисту й реалізації дозволить у короткостроковій перспективі забезпечити комфортну життєдіяльність усіх правопослушних громадян України. У цьому зв'язку вимагається першочергове введення так званої земельно-аграрної реформи у конституційне поле України, а також взяття всіх природних об'єктів права власності українського народу на загальнонаціональний позавідомчий баланс у новоствореній Національній земельній установі України. З'ясовано, що розробка законодавчих актів і нормативних документів для практичного застосування конкретних механізмів, методів і способів природокористування, у тому числі в агросфері, вимагає підготовки відповідних методичних матеріалів за окремим державним замовленням.

Ключові слова: методологія, земля та її природні ресурси, звернення земельної реформи, механізми, система, право.

ВСТУП

Чинна Конституція України однозначно декларує те, що земля та її природні ресурси (стисло — “земля”) є природними об'єктами абсолютного права власності українського народу — усіх громадян України (ч. 1 ст. 13) — основним національним багатством, що де-юре перебувають під особливою охороною держави (ч. 1 ст. 14). При цьому “Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону” (ч. 2 ст. 13). Водночас громадянами, юридичними особами та державою набувається і реалізується право власності на земельні ділянки (землю) як на об'єкти цивільних прав (ч. 2 ст. 14) для здійснення законного господарювання (природокористування) [1].

Доречно зауважити, що такому алгоритму абсолютного права власності на землю в нашій державі (Україна) як республіці, який із неофіційної нашої подачі було початково закладено в Декларації про державний суверенітет України, слугувала формула (своєрідний децю уточнений для нас еталон) верховенства права

“англійської корони” на землю — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною королівства (монархії). Водночас в обох державах повноцінно діють цивільні права кожної людини як громадянина України, так і кожного — громадянина Великої Британії (підданого королівства) — на свою приватну власність як на об'єкти цивільних прав.

Важливо, що такі природні багатства України, які беруть участь у процесі життєдіяльності, у тому числі для задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини та суспільства, і є природним об'єктами лише “користування”, а не “володіння” і “розпорядження”, за найзагальнішими відомими й доступними визначеннями можна охарактеризувати як сукупність систем живої та неживої природи, об'єктів і компонентів природного середовища, а також літосфери й гідросфери. Природні ресурси — це також космічна й сонячна енергія, корисні копалини, атмосферне повітря, екосистеми разом із наземною рослинністю, ґрунтами, водою, тваринним світом, включаючи видимі й невидимі мікроорганізми,

ландшафти тощо. Природні ресурси класифікують за різними критеріями, зокрема належністю до тих чи інших компонентів природи (мінеральні, кліматичні, ґрунтові, лісові, водні тощо); можливістю відтворення в процесі їх використання — на вичерпні й невичерпні, поновлювані й не поновлювані та ін.

Тому повноцінне пізнання та уявлення ролі та функції цих природних об'єктів, враховуючи наведений спектр їхніх характеристик, з позиції конституційно декларованих прав усіх суб'єктів таких земельних відносин і природокористування в Україні як конституційно вмотивованих нормативно-правових аспектів потребує більш поглибленого на науковій основі розкриття чинних методологічних особливостей земле- і природокористування, у тому числі в агросфері, що є надвагомим для нашого законного державотворення.

Проте прихильники наявного розуміння “землі” та “рентних відносин” як земельно-економічних пояснюють те, що штучно встановлена “земельна рента” виступає основним регулюючим фактором, і доводять те, що вона є економічною формою реалізації права власності на землю як на об'єкти цивільних прав власності переважно через орендні відносини та відіграє важливу роль при ціноутворенні, формує ціну землі, що начебто є надзвичайно важливим чинником на сучасному етапі розвитку, особливо сільського господарства, — етапі входження в “справжній” ринковий простір.

Розмірковуючи про ноосферу і про нерозривність життєдіяльності людини з біосферою як матеріально-енергетичною структурою, В.І. Вернадський справедливо наголошує: “У гущавині, в інтенсивності й у складності сучасного життя людина практично забуває, що вона сама і все людство, від якого вона не може бути відділеною, нерозривно пов'язані з біосферою — з певною частиною планети, на якій вони живуть. Вони — геологічно закономірно пов'язані з її матеріально-енергетичною структурою” [2].

У цьому зв'язку однією з форм реалізації економічних відносин між людиною як громадянином конкретної держави, українським народом як власником землі та її природних ресурсів (частини біосфери як об'єктів) та між господарями (користувачами) як суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють природокористування (експлуатацію природних властивостей таких об'єктів), вважається рентоузгоджувальна основа як справедлива плата за використання природних ресурсів — природних об'єктів чужої власності.

Проте, запровадивши на практиці в Україні нормативно-методологічні підходи вилучення частини абсолютного й додаткового доходів у

виділі рентних платежів, які періодично корегуються, поки що не дають бажаних правових відповідей на запити суспільства. Причому відповідальними органами державного управління не ставиться питання про повне вилучення рентної складової природних чинників і запровадження бажаної прозорої стимулюючої державної регуляторної політики, а, навпаки, впроваджуються диференційовані підходи під видом регулятора інвестиційних процесів у ручному режимі.

Результати наукових досліджень у процесі виконання нами другого етапу (2022) фундаментальної НДР “Організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України” підтвердили те, що сформульована нами необхідна та достатня множина теоретично осмислених і досліджених аспектів збалансованого користування природними об'єктами права власності українського народу, особливо в агросфері, що ґрунтуються на законах неживої і живої природи та суспільства й цілковито узгоджуються із чинними нормами Конституції України, складала реальне підґрунтя формуванню організаційно-економічних орієнтирів (засад) динамічно-ієрархічної рівноваги систем еколого-соціально-економічного природокористування внаслідок звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми.

Тому вбачається, що на такій науково обґрунтованій теоретичній основі закономірно мають розкритися конституційно вмотивовані фундаментальні методологічні аспекти (засади), що слугуватимуть об'єктивному формулюванню та застосуванню методів і способів оцінювання природних ресурсів (об'єктів) як наукових передумов, — з метою моделювання проектних рішень щодо їх раціонального природокористування в конкретних умовах і функціонування когнітивної загальнонаціональної економіки та управління — з позицій задоволення збалансованих потреб суспільства загалом, і прозорих механізмів та методів проявлення рентоузгоджувальних інтересів — для всіх суб'єктів таких відносин зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Оскільки правові аспекти (суб'єктів права власності й господарювання) як засади методології (методів і способів) природокористування та екологізації мають соціальну спрямованість економіки і є важливими для українських реалій, тому такі відносин узгоджуються з економічними аспектами та знаходяться також у полі наукових досліджень юристів. При цьому новий погляд на принципи раціонального земле- і природокористування через нові механізми,

особливо через взаємозв'язки і взаємовпливи людини та енергетичних процесів у живих екосистемах на землі, повинен базуватися на законах живої і неживої природи та суспільства й цілковито узгоджуватися із чинними земельними нормами Основного Закону України.

На такі ж потреби вказував (незважаючи на позицію своїх прорадянських колег) відомий учений і вчитель (доктор юридичних наук, професор) із великим українським серцем Василь Лук'янович Мунтян. Зокрема, він підкреслював: “Після набуття Україною незалежності в результаті фундаментальних змін у суспільно-політичному, соціально-економічному розвитку, у процесі формування ринкової економіки, активізації товарно-грошових відносин відбулося переосмислення багатьох цінностей, що зумовлює необхідність екологізації новітнього земельного законодавства. У сучасних умовах зіткнення екологічних та економічних інтересів суспільства потреба активізації екологізації земельного законодавства є наочною, оскільки це сприятиме підвищенню ефективності правової охорони навколишнього природного середовища, поліпшенню екологічної ситуації в Україні та забезпеченню належних умов життя громадян” [3].

Доктори економічних наук, професори, досвідчені фахівці й науковці в галузі земельних відносин і землеустрою Валентина Миколаївна Другак (Третяк) і Наталія Антонівна Третяк, не опираючись на чинні земельні норми Конституції України, наголошують: “Виходячи з триєдиної функції землі: просторового операційного базису; інтегрального природного ресурсу — джерела продовольства і засобу виробництва; носія соціальних інтересів (земельних відносин) і екологічних умов життя населення, в системі суспільних інтересів і відносин, земельні інтереси, які виникають у суспільстві пропонується розподілити на дві групи: 1) еколого-технологічні інтереси — інтереси з приводу екологозбалансованого освоєння природних властивостей земельного ресурсу; 2) соціально-економічні інтереси — інтереси з приводу товарно-грошових параметрів земельної власності. На такій основі ці автори вважають, що “екологія землекористування” має бути виділена в особливий блок у системі земельних відносин через специфіку землі як своєрідної еколого-технологічної категорії суспільних інтересів.

Найважливішими екологічними факторами формування системи екологобезпечного землекористування у правовому відношенні є категорії земель, режим землекористування, обмеження у використанні земель та договірні умови використання земель” [4].

Справедливо обґрунтовуючи вже на сучасному етапі потребу в розробленні й впровадженні в законодавство України нової юридичної моделі земельного ладу в Україні відповідно до Конституції України, Володимир Васильович Носік (доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка) також наголошує на тому, що “Восьмирічна російсько-українська війна породжує нові виклики для українського народу як власника землі і для держави як конституційного суб'єкта з охорони землі та її природних ресурсів, оборони і захисту національного суверенітету у межах її території. Ці виклики пов'язані з пошуком відповідей на питання, які у довоєнний період розбудови української державності у правовій доктрині, законотворчості і законотворенні, у суспільній і професійній свідомості та правосвідомості сприймалися як філософські, науково-теоретичні, абстрактні, політичні, декларативні поняття, які, на думку багатьох вчених-юристів, економістів, практиків, політиків, не мають практичного значення, а відтак не знаходили свого законодавчого вираження і практичного застосування” [5].

Відрадно зауважити, що з такими висновками “княнина” погоджувався ще до Революції Гідності також і “харків'янин” Михайло Васильович Шульга, доктор юридичних наук, професор, донедавна завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Авторитетний учений і педагог, аналізуючи стан справ у державній земельній політиці України, зокрема, підсумував: “Недосконалість сучасної земельно-правової системи України зумовлена недосконалістю державної земельної політики. При розробці Концепції державної політики розвитку земельних відносин в основу останньої з урахуванням конституційних засад у сфері регулювання земельних відносин мають бути покладені такі принципові положення: визнання, законодавче закріплення та конституційне гарантування права приватної власності на землю не змінює публічного характеру відносин власності на землю; зміна сутності й характеру відносин власності на землю потребує використання комплексного підходу до вибору застосування правових форм, норм, методів, принципів регулювання відносин власності на землю з метою забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів у здійсненні права власності на землю українського народу” [6].

При цьому наші дослідження, що методологічно базуються на багатогранному і водночас комплексному баченні, мають чітко окреслений

конституційно вмотивований характер. Зокрема, вважається, що повноцінна реалізація методологічних засад, особливо конституційної формули: “Держава забезпечує захист прав усіх суб’єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки” (ч. 4. ст. 13) [1], підсилить прогнозований економічний, екологічний і соціальний ефект на користь усіх громадян України, у тому числі в сільській місцевості, завдяки застосуванню особливих механізмів (методів) формування сталих землекористувань як цілісних господарських одиниць на землях сільськогосподарського призначення [7].

Ми впевнені, що в Україні є і інші вчені та педагоги в галузі економіки і права, котрі намагаються добросовісно вносити свій фаховий вклад у розбудову незалежної та суверенної держави Україна, що функціонуватиме на декларованих засадах, особливо “конституційного земельного прагматизму”.

Проте, на наше переконання, самі правники-юристи (незалежно від їхньої якості й кількості) без співпраці з економістами (у нашому випадку — у галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища), а також з іншими професіоналами не розшифрують методологічну сутність чинних земельних норм Основного Закону України, особливо першого розділу, як норм прямої дії і не досягнуть бажаного успіху без врахування нових земельних знань, здобутих автором цієї статті вперше.

Мета статті: узагальнення основних емпіричних результатів аналізу й синтезу нормативно-правових аспектів стосовно методологічних засад користування землею та її природними ресурсами як природними об’єктами права власності українського народу для застосування науково обґрунтованих методів і способів прав природокористування на практиці, у тому числі в агросфері, що узгоджуються із здобутими нами теоретичними знаннями і ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Нами доведено, що з моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України, а особливо з моменту прийняття Конституції України, вимагалось першочергово: провести делімітацію і демаркацію кордону та поіменну реєстрацію всіх громадян України як засновників держави і як співвласників землі та її природних ресурсів (природних об’єктів — основного національного багатства); здійснити облік і взяти на повноцінний баланс власника (громадян України) всі категорії природних

об’єктів (ресурсів), забезпечуючи роботу повноцінно функціонуючого Національного кадастру їх (природних ресурсів як природних об’єктів), у тому числі Державного кадастру ґрунтів в агроландшафтах України (Державний кадастр агросфери України); моніторингу і контролю. Для цього мала бути створена відповідна позавідомча Національна земельна установа України як загальнонаціональний інститут (Національна земельна комора України, чи Національний земельний банк України, чи Національний банк основного національного багатства України, чи Український національний земельний банк даних) на кшталт Національного банку України. Водночас мала функціонувати багатогранна позавідомча Національна геоінформаційна система (в оцифрованому геопросторі України — Національної земельної комори України), в основі якої повинні були б функціонувати (в автоматичному режимі) кадастрові (з фіксацією природних об’єктів і їхніх економіко-правових, екологічних, функціонально-господарських та інших властивостей), реєстраційні (земельних ділянок — меж простору і пов’язаних з ними (ділянками) об’єктів нерухомості (будівлі, споруди) як об’єктів цивільних прав і обов’язків), а також інші загальнонаціональні систем. На превеликий жаль, такого фундаментального комплексу як основи також конституційно вмотивованої земельної економіки не створено дотепер.

На такій базі необхідно було синхронно законодавчо й на практиці також визнати статус кожного громадянина України (разом — український народ), який є живим і має лише єдине громадянство (вимога ст. 4 КУ), співзасновником держави Україна як республіки (вимога ст. 5 КУ) і повноправним співвласником землі та її природних ресурсів — основного національного багатства (перші частини ст. 13 і 14 КУ) [1], особливо з моменту офіційного старту обґрунтованої і розробленої мною програми (системи), яку узагальнено в монографії “Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма” [8].

Адже на основі наших пропозицій у процесі відповідного раціонального природокористування і виробництва (господарювання), без посередництва, має проявитись можливість не лише щомісячно поповнювати “особистий фонд кожного громадянина України” (пожиттєвий дохід) для власного розвитку і зростання, але і створюються передумови прозорого й повноцінного функціонування та розвитку збалансованої конституційно вмотивованої правової і господарсько-економічної когнітивної системи земельних відносин і природокористування в інтересах усіх учасників (власників і користувачів) такого процесу. Важливо, що життє-

діяльність і державотворення в нашій державі проходитиме в процесі генерування непозиченого інвестиційного капіталу нації та відбуватиметься зростання обсягів доданої вартості вітчизняної продукції і, як наслідок, зростання обсягів національного чистого прибутку, а головне — добробуту кожного громадянина України в чистому і здоровому довіллі.

При цьому ключова роль має відводитися формуванню механізмів реалізації цілей земельної реформи і неухильного дотримання конституційних прав громадян України на гідне життя, розвиваючи здорове й демократичне громадянське суспільство. Важлива роль також відводиться в когнітивних земельно-економічних (КЗЕ) законах врегулюванню рентно-узгоджувальним відносинам як інтересам усіх учасників природокористування та формуванню державного, місцевих і, головне, сімейних бюджетів. Нами доведено, що без цих основ немислимо розглядати будь-які суспільно-економічні, екологічні чи духовні відносини. Для цього необхідно невідкладно імплементувати конституційні права власності українського народу на землю та її природні ресурси як абсолютне право власності — на “природні об’єкти”, здійснюючи повноцінну інституалізацію чинних земельних норм Основного Закону України в системному взаємозв’язку з іншими нормами (ст. 1, 2, 3, 4, 5, 13, 14, 41 КУ) [1].

На жаль, такі засадничі конституційні права українців з моменту прийняття Конституції України (1996) не реалізовано.

До цього всього і до наявних проблем тепер додалися ще й зовнішня воєнна агресія рашизму й окупація російською федерацією Криму й частини території Сходу і Півдня України. Унаслідок смертоносної війни проти України відбулася (продовжує відбуватися) жахлива руйна життєдіяльності всіх громадян України, їхнього життєвого фізичного й матеріального простору, будівель, споруд, інфраструктури та іншого майна, знищуються (руйнуються, забруднюються, зникають) природні ресурси як природні об’єкти права власності українського народу — основне національне багатство, включаючи довілля, а також ландшафти, водні джерела і цілі природні екосистеми тощо.

Незважаючи на це, на основі загальних положень фундаментального теоретичного і практично розуміння новітніх процесів “перебудови” і трансформації (реформування) земельних відносин і природокористування в Україні, а також глобальних процесів нами осмислено (досліджено) й здобуто впродовж 1986–2021 рр. нові знання прав, законності реальної суспільної поведінки на еволюційній основі ґносеологічних змін та їх наукового аналізу з точки зору дії

законів неживої і живої природи та суспільства, а також потреб структурної будови, функціонування і розвитку як засад державотворення в процесі реалізації Нової парадигми звернення земельної реформи в Україні, а не просто “звернення” того, що незаконне [9].

Здобуті нами “знання” як нові вказують на поглиблене розкриття алгоритму *чинних земельних норм Конституції України, відповідно до яких (знань) їхня сутність виражається так:*

По-перше, норма ч. 1 ст. 13 Конституції України: “Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (запропоновано мною у стислій формі: “земля та її природні ресурси”, чи “Земля”, або просто “земля”) є об’єктами права власності українського народу” стосується всіх категорій землі та пов’язаних з нею природних ресурсів (надр, ґрунтів, лісів, повітряного простору, вод, енергетичних, частотних, оздоровчих, видових тощо), що є природними об’єктами неподільного і незмінного абсолютного (публічного) права власності (всіх громадян України, а не лише “селян”), у тому числі “ґрунтів” (земель сільськогосподарського призначення). Природні об’єкти не є об’єктами цивільних прав і тому не можуть купуватися чи продаватися, а можуть бути лише предметом “користування” на платній основі за встановленими регламентами.

Для законного здійснення “користування” (ч. 2 ст. 13 КУ) конкретним(и) природним(и) об’єктом(ами) (ресурсом(ами)), що розташований(ні) в межах конкретного геопростору, “набувається і реалізується” (ч. 2 ст. 14 КУ) громадянами, юридичними особами та державою право власності — лише на відповідну межу(і) (земельної ділянки чи родовища — його частини) як на описаний геопростір, що є об’єктом цивільних прав, котрий може змінювати (купуватися і продаватися) свого власника — відповідного суб’єкта (громадян України) господарювання (користування).

На цій конституційній основі **право власності** “на землю” також за функціональною чинністю **розмежовується на два різні “об’єкти” і “суб’єкти”** такого права, незалежно від категорії землі, а саме:

- **на землю** (надра, ґрунти, водні та інші природні ресурси) **як на природні об’єкти права власності українського народу** (частина перша ст. 13 КУ) — основне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави (частина перша ст. 14 КУ), що є **основним природним** (земельним) **капіталом**

нації всіх громадян (загальнонаціонального суб'єкта власності) і не може бути предметом купівлі-продажу, не підлягає відчуженню будь-ким, на користь будь-кого й у будь-який спосіб, а лише предметом “користування”;

- **на земельні ділянки** (межі замкнутого геопростору) **чи межі конкретних родовищ** (їхніх частин), **які визначені у процесі набуття і реалізації права** власності на них (тимчасового чи довготермінового користування конкретними межами) **громадянами, юридичними особами або державою** (частина друга ст. 14 КУ) **як на об'єкти цивільних прав власності, у межах яких набувається право користування природними об'єктами права власності українського народу відповідно до закону**, що і є **земельним капіталом їхніх власників** і, навпаки, можуть бути предметом купівлі-продажу, оренди, застави тощо.

При цьому нами доведено, що вартісна величина (оцінка, ціна) **природного об'єкту** не може бути меншою від вартісної величини (оцінка, ціни) **на земельну ділянку, у межах (просторі) якої знаходиться відповідний природний об'єкт**.

Обґрунтовано, зрозуміло, що системи взаємодії екологічних, соціально-економічних і нормативно-правових аспектів як підґрунтя організаційно-економічних орієнтирів динамічно-ієрархічної рівноважної системи земле- і природокористування (акцент на агросфері), що ґрунтуються на законах живої і неживої природи та суспільства й цілковито узгоджуються чинними нормами Конституції України, є головною вимогою на введення здійснюваної так званої “земельної реформи” в конституційне поле країни, тому що:

- наявний “контрольний пакет акцій” поправу належить нації (українському народу) і він відіграватиме ключову роль після ухвалення конституційно вмотивованих рішень, виходячи з національних інтересів;
- сформована динамічно-ієрархічна рівноважна система “користування природними об'єктами права власності українському народу є одним із реальних інструментів та ще однією передумовою українського успіху через звершення пропонуваної земельної реформи в Україні як нової парадигми;
- така закономірність дає можливість виправляти помилки поспішної “колективізації (приватизації) земель” під виглядом так званої “земельної реформи” і забезпечити вимоги щодо охорони й раціонального використання всіх природних ресурсів, у тому числі в агроландшафтах, як природних об'єктів права власності українського народу.

Реалізація цих положень цілком реальна, тому що власність українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти “Власність зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству” (ч. 3 ст. 13 КУ) [1], а самі об'єкти не в однаковій мірі приносять прямі фінансові прибутки (доходи), у тому числі на користь нації (їх власника).

Ця унікальна формула розмежування публічного й цивільного права власності на “землю” стала також цементуючою основою становлення України суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою, що поширюється на всю її територію як унітарної держави.

По-друге, норма ч. 2 ст. 14 Конституції України: “Право власності на землю (*земельні ділянки чи родовища — його частини як на межі*) **набувається і реалізується** громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону”.

Ця логічна норма (ч. 2 ст. 14 КУ) можливого “набуття і реалізації” прав власності на земельні ділянки (землю) як омежований геопростір — приватної, державної і комунальної власності як на об'єкти цивільних прав — є базовою і унікальною формулою адресного відмежування об'єктів цивільних прав власності від природних об'єктів публічного права власності для здійснення законного “користування” природними об'єктами чужого права власності в межах конкретних ділянок (визначеного геопростору).

Така законна можливість як конституційна умова вимагає від власника земельної ділянки й також користувача природним(и) об'єктом(ами) цілковитої відповідальності за стан і збереження наявного(них) природного(них) об'єкту(тів) у межах конкретної ділянки, що водночас є головною передумовою для можливого “набуття і реалізації” прав власності (приватної, державної, комунальної) на земельні ділянки як ключові мотивації. Адже норма ч. 3 ст. 13 Конституції України декларує: “Власність (*українського народу*) зобов'язує (*власників ділянок і користувачів*). Власність не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству”, оскільки, усім нам — громадянам (українському народу) — не потрібно набувати право власності на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти. Таке право (володіння, користування і розпорядження) уже набуто всіма громадянами України конституційно (одночасно із незалежністю держави, схваленою на всеукраїнському референдумі 1991 року, та з моменту прийняття Конституції України (1996)).

По-третє, у цьому зв'язку норма ч. 2 ст. 13 Конституції України декларує: “Кожний громадянин має право (*лише*) користуватися (*господарювати*) природними об'єктами права власності народу відповідно до закону” — у визначених межах земельних ділянок (землі), які набуваються в законному порядку (ч. 2 ст. 14 КУ) [1].

На превеликий жаль, через шулерську діяльність чиновників упродовж чверті століття (з 1996 року), особливо прорадянських наукових і педагогічних “авторитетів”, а відтак їхніх учнів — можновладців, таке право українського народу поки що не реалізовано. Як наслідок, органи державної влади не спромоглися дотепер розробити і схвалити конституційно вмотивований Закон України “Про право користування природними об'єктами права власності українського народу”. Тут ключова норма — “користування” без “володіння” і без “розпоряджання” на платній основі за встановленими правилами й регламентами.

Цей антиконституційний вакуум (неухвалення закону, з одного боку) позбавив усіх нас конституційного права власності на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти всіх категорій землі шляхом шулерської підміни (фальшування сутності — з іншого) у Земельному (ст. 79) [10] і Цивільному (ст. 373) [11] кодексах України чинної конституційної земельної норми “користування” (ч. 2 ст. 13 КУ) не конституційним чинником “поширення”, правда, “за умов” (дослівно): “якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб”.

Саме така бездіяльність разом із відсутністю конституційно вмотивованого закону про право користування природними об'єктами й дієвої системи національного кадастру та обліку їх “порушує права інших осіб” (всіх громадян України), створюючи тотальні передумови безкарного та корупційного привласнення основного капіталу нації і погіршуючи його якісний стан, особливо відновлюваних природних ресурсів.

Натомість неправомірно — в бутафорний спосіб виводяться природні об'єкти з українського конституційного правового поля абсолютного права “власності” на природні об'єкти — суверена (українського народу), і самочинно розділяють таке деклароване право (*на зразок ст. 9 Конституції Російської Федерації*) на три різні форми цивільних прав власності: “державну”, “комунальну” і “приватну”.

Насправді, на мою думку, усе це має ознаки антиконституційної діяльності.

По-четверте, надважливо, що норми Основного Закону України як норми прямої дії водночас розкривають цілі і шляхи справжньої земельної реформи — через формування громадянами (їхніми об'єднаннями) рівноправ-

них суб'єктів господарювання, які одночасно ставатимуть власниками земельних ділянок (меж), що уособлюють господарські об'єкти, здійснюючи в таких межах раціональне і законне природокористування (*господарювання*). Саме ч. 4 ст. 13 Конституції України декларує: “Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (*різними громадянами як суб'єктами — користування природними об'єктами в межах власної ділянки*), соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності (*на земельні ділянки (межі)*) рівні перед законом”.

На жаль, про цей тандем “власності і господарювання”, який стосується всіх напрямів діяльності (рільництва, садівництва, житлового, промислового та громадського будівництва, лісівництва, транспорту, зв'язку, енергетики, гірничо-видобувної промисловості, оборони, водного господарської, природно-заповідної, природоохоронної, оздоровчої, рекреаційної, історико-культурної та іншої), також “ні пари з вуст”.

Дані та інші емпіричні знання вказують на те, що корупційні схеми у сферах земельних відносин і природокористування існують через відсутність повноцінної імплементації чинних земельних норм Конституції України.

Цьому також сприяє “конституційна байдужість” учених і педагогів, а відтак їхніх учнів, особливо юристів, котрі нуртують в усіх гілках органів державної влади (законодавчої, виконавчої і судової). Державна влада, особливо законодавча гілка, приховує дотепер справжню та унікальну сутність чинних конституційних земельних норм, зокрема про два різних права власності на “землю” (публічне й цивільне) та інші правочини конституційного права, нав'язуючи громадянам гібридну брехню “про землю”, приймаючи низку антиконституційних законів, у тому числі про так званий ринок землі сільськогосподарського призначення, фактично про ринок земельних ділянок як об'єктів цивільних прав тощо.

Очевидно, що прийняті законодавчі акти і здійснювана так звана земельно-аграрна реформа в Україні не врахували окреслену сутність як методологічну основу до практичного застосування цих та інших конституційних земельних норм, тому залишаються не введеними в чинне конституційне поле України. Наслідки неімплементації чинних конституційних норм, із врахуванням науково обґрунтованих механізмів їх функціональної потреби, стають усе відчутнішими, особливо в сільській місцевості, та негативно впливають не лише на стан родючості ґрунтів і функціонування природних агроландшафтів, але й на саму життєдіяльність

людей (громадян) і загалом на навколишнє природне середовище.

Очевидно, що воєнна агресія на теренах України прискорить очищення — насамперед наукового й педагогічного простору (виведення “на чисту воду”) від гібридних знань “про землю” як таких, що начебто “конституційно узгоджені” — не лише в українському суспільному просторі, але й у світовому вимірі. Ця дія актуалізує бажання і потребу органів державної влади (законодавчої, виконавчої і судової) та місцевого самоврядування до формування також сталого простору й умов комфортної конкурентоспроможної життєдіяльності насамперед для всіх правопослушних людей — громадян України — у власній правовій державі. Адже кожна людина в момент народження наділяється невід’ємними й недоторканими свободами та безпекою, правами, обов’язками й відповідальністю, у тому числі “на владу й на власність”, для налагодження нею гармонійної життєдіяльності з іншими людьми та оточуючим світом.

Цьому сприятимуть здобуті нами науково обґрунтовані методологічні знання “конституційного земельного прагматизму” як засади для подальшої імплементації їх у реальне життя.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи основні емпіричні результати аналізу й синтезу нормативно-правових аспектів стосовно методологічних засад користування землею та її природними ресурсами як основним національним багатством, слід ствердити, що Основний Закон України, на відміну від інших держав, однозначно визнає

український народ (всіх громадян України) єдиним і абсолютним власником землі та її природних ресурсів як природних об’єктів права власності — основного національного багатства, яке де-юре перебуває під особливою охороною держави.

Прогнозується, що повноцінна реалізація окреслених конституційних земельних прав громадян як загальнонаціональних, а також практичне втілення відповідних заходів на всіх рівнях як головних механізмів їх захисту й реалізації дозволять у короткостроковій перспективі забезпечити комфортну життєдіяльність усіх правопослушних громадян України. У цьому зв’язку вимагається першочергове введення так званої земельно-аграрної реформи у конституційне поле України, а також взяття всіх природних об’єктів права власності українського народу як основного національного багатства й головного земельного капіталу нації на загальнонаціональний позавідомчий баланс у новоствореній Національній земельній установі України.

Розроблення законодавчих актів і нормативних документів для практичного застосування конкретних механізмів, методів і способів природокористування, у тому числі в агросфері, згідно з конституційно вмотивованими й науково обґрунтованими теоретико-методичними та здобутими знаннями, що базуються на законах живої і неживої природи та суспільства і цілком узгоджуються з чинними земельними нормами Конституції України, вимагає підготовки відповідних методичних матеріалів за окремим державним замовленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. М.: Айрис-пресс, 2004. 576 с.
3. Мунтян В.Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України: Юридичний журнал*. 2012. № 7. С. 28–32.
4. Друтак В.М., Третяк Н.А. Методологічні засади формування екології землекористування в системі суспільних інтересів. *Екологічні науки*. 2013. №1. С. 61–68.
5. Носік В. Захист права власності на землю як основне національне багатство Українського народу: виклики воєнного стану та проблеми їх подолання. *Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 16 липня 2022 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ: “Видавництво Людмила”, 2022. С. 79–83.
6. Шульга М.В. Правові засади державної земельної політики України. *Право України*. 2012. № 7. С. 22–27.
7. Ковалів О.І. Сутність конституційної формули захисту прав усіх суб’єктів права власності і господарювання в процесі користування природними об’єктами чужої власності. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 4. С. 87–100.
8. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: Монографія. Київ: ДІА, 2016. 416 с.
9. Kovaliv O. Теоретично-методологічні засади звершення земельної реформи в Україні як нова парадигма. *WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA*. NR. 2016. № 3 (10). P. 35–47.
10. Земельний кодекс України № 2768-III від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. С. 27. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 05.02.2023).

11. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. С. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page> (дата звернення: 05.02.2023).

SYNTHESIS OF LEGAL ASPECTS AS METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF LAND AND NATURAL USE BASED ON THE CURRENT LAND NORMS OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE

Kovaliv O.

Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

It has been proven that the Basic Law of Ukraine, unlike other states, unequivocally recognizes the Ukrainian people (all citizens of Ukraine) as the sole and absolute owner of the land and its natural resources as natural objects of property rights — the main national wealth, which de jure is under a special state protection. The purpose of the article is to generalize the main empirical results of the analysis and synthesis of normative and legal aspects regarding the methodological principles of the use of land and its natural resources as natural objects of property rights of the Ukrainian people for the application of scientifically based methods and methods of nature use rights in practice, including in the agricultural sphere. It is predicted that the full implementation of the outlined constitutional land rights of citizens as nationwide, as well as the practical implementation of appropriate measures at all levels as the main mechanisms of their (rights) protection and implementation, will allow in the short term to ensure the comfortable life of all law-abiding citizens of Ukraine. In this regard, the priority introduction of the so-called land and agrarian reforms into the constitutional field of Ukraine is required, as well as the taking of all natural objects of the property rights of the Ukrainian people on a nationwide non-departmental balance in the newly created National Land Institution of Ukraine. It was found that the development of legislative acts and regulatory documents for the practical application of specific mechanisms, methods and methods of nature management, including in the agricultural sector, requires the preparation of relevant methodological materials by separate state order.

Keywords: methodology, land and its natural resources, implementation of land reform, mechanisms, system, law.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30 [in Ukrainian].
2. Vernadskiy, V.I. (2004). *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. M.: Airys-press [in Russian].
3. Muntian, V.L. (2012). Aktualnist ekolohizatsii zemelnoho zakonodavstva Ukrainy [The relevance of greening the land legislation of Ukraine]. *Pravo Ukrainy: Yurydychnyi zhurnal — Law of Ukraine: Legal journal*, 7, 28–32 [in Ukrainian].
4. Druhak, V.M., Tretiak, N.A. (2013). Metodolohichni zasady formuvannia ekolohii zemlekorystuvannia v systemi suspilnykh interesiv [Methodological principles of formation of land use ecology in the system of public interests]. *Ekolohichni nauky — Environmental sciences*, 1, 61–68 [in Ukrainian].
5. Nosik, V. (2022). Zakhyst prava vlasnosti na zemliu yak osnovne natsionalne bahatstvo Ukrainського narodu: vyklyky voiennoho stanu ta problemy yikh podolannia [Protection of land ownership as the main national wealth of the Ukrainian people: challenges of martial law and problems of overcoming them]. *Mizhnarodno-pravova otsinka rosiiskoi voiennoi ahresii v Ukraini ta zakhyst fundamentalnykh prav liudyny: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 16 lypnia 2022 r.) — International legal assessment of Russian military aggression in Ukraine and the protection of fundamental human rights: materials of the international scientific and practical conference (p. 79–83)*. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Asotsiatsiia ukrainskykh pravnykiv. Kyiv: "Vydavnytstvo Liudmyla" [in Ukrainian].
6. Shulha, M.V. (2012) Pravovi zasady derzhavnoi zemelnoi polityky Ukrainy [Legal foundations of the state land policy of Ukraine]. *Pravo Ukrainy: Yurydychnyi zhurnal — Law of Ukraine: Legal journal*, 7, 22–27 [in Ukrainian].
7. Kovaliv, O.I. (2019). Sutnist konstytutsiinoi formuly zakhystu prav usikh subiektiv prava vlasnosti i hospodariuvannia v protsesi korystuvannia pryrodnyimi obiektnymy chuzhoi vlasnosti [The essence of the constitutional formula for the protection of the rights of all subjects of property rights and management in the process of using natural objects of another's property]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced Nature Management*, 4, 87–100 [in Ukrainian].
8. Kovaliv, O. (2016). *Zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini: nova paradyhma: monohrafiia [Completion of land reform in Ukraine: new paradigm: monograph]*. Kyiv: DIA [in Ukrainian].
9. Kovaliv, O. (2016). Teoretychno-metodolohichni zasady zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini yak nova paradyhma [Theoretical and methodological principles of land reform in Ukraine as a new paradigm]. *WSPUPRACA EUROPEJSKA*, 3 (10), 35–47 [in Ukrainian].

10. Zemelnyi kodeks Ukrainy № 2768-III vid 25 zhovtnia 2001 roku [Land Code of Ukraine No. 2768-III dated October 25, 2001]. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3–4, 27. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV vid 16 sichnia 2003 roku [Civil Code of Ukraine No. 435-IV dated January 16, 2003]. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40–44, 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковалів Олександр Іванович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, за-служений працівник сільського господарства України, головний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143, Україна; e-mail: okoaliv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>)

НОВИНИ

НОВИНИ

НОВИНИ • НОВИНИ • НОВИНИ

Українці за рік скоротили використання пластикових пакетів на 40–90%. За цей час українці більш ніж вдвічі збільшили споживання біорозкладних пакетів. За рік дії урядового рішення щодо встановлення мінімальних роздрібних цін на пластикові пакети українці зменшили їх використання на 40–90% та більш ніж вдвічі збільшили споживання біорозкладних пакетів. «Рішення уряду, яким було встановлено мінімальні роздрібні ціни на пластикові пакети, за рік дало суттєвий результат — українці скоротили придбання таких пакетів від 40% до 90% залежно від їх видів. І все частіше використовують біорозкладні, які не забруднюють навколишнє середовище. Зокрема, в деяких мережах супермаркетів продажі біорозкладних пакетів у 2022 році зросли в 13–15 разів», — цитує Кудіна прес-служба Мінекономіки.